

SUURPEREST SOOMES

Elina Waris. Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yhteistyöllinen toiminta 1750–1850. Bibliotheca Historica 48. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1999.

■ Pereajaloo uurimine on Soomes moes. Hiljuti lõppenud sajandi viimasel aastakümnel ilmus kuus peret ja pereelu käsitlevat väitekirja. Üks nendest oli Elina Warise uurimus Karjala perest.

Warise töö on tihedalt seotud Euroopa pereuurimusega, mida on tehtud 1960. aastatest alates. Huvi pereajaloo vastu on seotud igapäevaelu ja mentaliteediajaloo esilekerkimisega. Uurimuste tulemusel loodi teooria Lääne-Euroopa peremudelidest, mida iseloomustas lihtpere ja kõrge abielumisiga, ning Ida-Euroopa mudelist, mille puhul olid valitsevas seisundis mitmesugused laienenud pered ja abiellumisiga oli madal. Neid mudeleid on seostatud ka Euroopas levinud kahe feodaalse süsteemiga: Lääne-Euroopa peret põhimikuhärrusega (*Grundherrschaft*), mille puhul talupojalt nõuti renti, ja Ida-Euroopa peret mõisahärrusega (*Gutsherrschaft*), mida iseloomustas teotöö ja pärisorjus. Hiljem märgati, et tegelikkus oli siiski palju variatsiooniderikkam ja kasvas vajadus täiendavate uurimuste järele. Selliste hulka kuulub ka Elina Warise väitekirja.

Soomes esines põhimiku- ja mõisahärrus ainult lühikesel perioodil 17. sajandil ning Lääne- ja Ida-Soome vahel selles osas erijooni välja ei kujunenud. Nende alade perestruktuur on aga juba amusest ajast olnud erinev. Lääne-Soome põllumajanduspiirkondades olid tavalised lihtpered (*ydinperhe*), seevastu alepõllundusega Savos ja Karjalas olid laialt levinud mitme pere peetud talud.

Elina Waris on uurimiseks valinud Ruokolahe kihelkonna Ida-Soome alepõllunduspiirkonnast. See oli luterlik kihelkond, mis paiknes kahe olulise linna – Helsingi ja Peterburi vahel. Eesmärgiks ei ole olnud uurida just seda kihelkonda, Ruokolahe kasuks aitas otsustada rikkaliku allikmaterjali olemasolu. Selle piirkonna allikates on siiski kõikjal auke ja seetõttu on vajadusel kasutatud ka varasemast ja hilisemast ajast pärit materjale.

Väitekirja allikmaterjaliks on nimeregistrid (*henkikirjat*), meetrikaraamatud, kohtuprotokollid ja rahvatraditsiooni andmed. Nimeregistrite andmete täiendamiseks ja laiema tausta saamiseks on

kasutatud Ruokolahe kihelkonna personaalraamatuid (*historikirjat*) ja meetrikaraamatuid (*rippikirjat*). Kohtumaterjalid on osutunud eriti väärtuslikuks allikaks. Nende kasutamise ulatuslikkust näitab see, et mõne nähtuse tõestamiseks on Elina Waris leidnud paar kuni kolmkümmend kohtujuttu. Arvesse on võetud ka asjaolu, et negatiivsed seigad pääsevad kohtuprotokollidesse kergemini kui positiivsed.

Suurpere kuulub Ida-Soome kultuuri. Ruokolahele olid suurpered tavalised. Veel 19. sajandi alguses olid 30 inimesega pered laialt levinud. Suurim pere koosnes 9 abielupaarist ja nende lastest, kusjuures kokku oli talus 49 inimest. Ka veel 1879. aastal oli seal iga teine pere suurpere, kuhu kuulus keskmiselt 8–9 inimest.

Elina Warise väitekirja on nn probleemuurimus, mis algab küsimuste loetlemisega. Kasutatud on Peter Lasletti pereterminoloogiat, mille kohaselt majapidamised jagunevad üksikute ja 12 eri peretüübi leibkondadeks. Pere struktuuri rekonstrueerides peab olema palju mudeleid, sest üks ja sama pere muutus aja jooksul tsükliliselt: peremehe ja perenaise vananedes sai see uusi jooni, kuid kui uus paar hakkas majapidamist juhtima, taastus vana mudel. Elina Waris on Lasletti peretüüpide leviku jälgimisel võtnud vaatluse alla kõik kihelkonna leibkonnad viiel väljavalitud aastal. Eesmärgiks on selgitada, kuidas on suurpere taganud oma liikmete majandusliku toimetuleku.

Elina Warise töö täiendab seniseid uurimusi eelkõige Ida-Soome suurperede struktuuri, naise seisundi, abielu, tööjaotuse ja ühistutegevuse osas. Selgub, et Karjala suurpere oli õieti poolemeeste peredest koosnenud nn ühistupere (*yhtiöperhe*). Kui talus vajati lisatööjõudu, tehti kellegi võõraga leping, mille tulemusel see tõi oma pere ja vara suurpere osaks. Poolemees ei erinenud oma seisundi poolest sugulastest ja teda sai valida ka peremeheks. Karjala suurpere on sel moel Euroopas ainulaadne, sest mujal moodustati suurpered ainult sugulaste keskel. Ka Ruokolahe võisid lepingu omavahel sõlmida sugulased. Kui koduväist tehti poolemees, siis oli ta võrdne talu teiste tööealiste meestega ja see sidus teda taluga tugevamini. Selline poolemeeste leping võimaldas pida talu ratsionaalsemalt ja teha paremini kaugemaid prognoose. Lepingud sõlmiti ja tühistati kohutus, seal käsitleti ka lepinguga seotud riiuküsimusi. Elina Waris näitab, et Karjala suurperel oli oma elukaar. Kui talu kasvas ja seal oli üha rohkem kaugemaid sugulasi, tekkis vajadus jagada suurpere osadeks või teha muid muudatusi. Eesmärk oli säilitada talu elukõlblikuna ja liikmete jaoks õiglasena.

Erinevalt Lääne-Soomest oli Ida-Soomes palju leskperenaisi: kui Lääne-Soomes ei usaldatud naise kätte isegi väikest talu, siis maa idaosas kõlbas naine suuregi talu etteotsa. Elina Waris ei ole nõus nende varasemate uurijatega, kes on osutanud naise alistatud seisundile. Kohtumaterjalidest ilmneb hindav suhtumine naiste töösse. Naiste võim ja omand olid küll seotud teiste asjadega kui meeste puhul. Naised ei pärinud maaharimisriistu ega maad, kuid nende pärandisse kuulus kari ja muu liikuv vara, mis läks emalt tütrele. Naise seisund muutus elukaare ajal: talu abiellunud minia olukord võis olla raske, kuid elukogenud lesk võis hästi olla talu juht. Lastesse suhtumise poolest ei erinenud suurpere oluliselt Lääne-Soome perest. Oli ebatavaline, et töjõuline naine tegeles ainult laste eest hoolitsemisega. Lapsed jäeti peamiselt noorte tüdrukute ja vanade naiste hooleks, sest nende emade tööpanust vajati talus.

Kõige rohkem uut toob väitekiri poolemeeste tausta ja seisundi küsimusse. Poolemeeste talude vahel oli nii palju erijooni, et on võimatu selgitada, mis oli nende jaoks tüüpiline. Poolemehe pere võis elada samas toas kui peremehe peregi või eraldi. Ühise leibkonna olemasolu kohta on raske teateid saada, seda ei tõesta isegi ühiste nõude kasutamine. Tavaliselt kestis peremeheamet surmani. Elatisele (*syytinki*) minemist esines Karjala taludes harva, kuid erinevalt Lääne-Soomest võis lesk mehe surma järel minna tagasi isakoju. Eluaegses ülalpidamiskohustuses võidi kokku leppida juba lepingut sõlmides. Haigete ja töövõimetute eest peeti hoolt. Selles osas tuli ette ka vaidlusi, eriti kui suurperes oli samaaegselt palju abivajajaid.

Väitekirja ulatumine aastasse 1879 võimaldab jälgida suurpere püsimist industrialiseerivas Soomes. Kuigi Ruokolahe kihelkonnast käidi Peterburis kauplemas, säilisid seal need mentaalsed konstruktsioonid, millega ühist tööd reguleeriti aleviljeluse valitsedes. Rohkem kui 2/5 sealsest elanikest elas sel ajal veel suurperedes. Suurpered ei olnud vanameelsemad kui muud pered. Neis tehti käsitööd nii oma tarbeks kui ka müügiks. Suurpere institutsioon ei hoidnud siiski ära Soomes 19. sajandil tavalist maata-meeste osakaalu kasvamist.

Elina Waris on laiendamas oma pereajaloo-alast uurimistööd ka Eestile. Praegu teeb ta arhiivuuringuid Eesti Ajalooarhiivis. Kavas on kirjutada võrdlev uurimus Soome ja Eesti peredest.

Ülle Tarkiainen

LEEDU INIMKAOTUSED NÕUKOGUDE VÕIMU ALL

Arvydas Anušauskas, *Soviet Genocide and its Consequences*. – In: *Lithuanian Historical Studies* 4, Vilnius 1999, p. 116–137.

■ Leedu Ajaloo Instituudi ingliskeelse sariväljaande viimases Eestisse jõudnud numbris ilmus meie lähiajaloo uurijatele hästi tuntud hea kolleegi, Leedu genotsiidi ja vastupanu uurimise keskuse teaduri doktor Arvydas Anušauskase põhjalik artikkel Nõukogude genotsiidipoliitikast leedu rahvuse vastu alates 1940. aastast ja selle tagajärgedest. See on ka autori põhitees – nõukogude režiimi repressiivpoliitika ei olnud lihtsalt kommunismi kuritegelik praktika, vaid vastavuses rahvusvahelise õiguse määratlustele ka leedulaste vastu suunatud genotsiid. Selle väite tõestuseks esitab ta artiklis kokkuvõtlikult nii oma seniste uurimuste¹ tulemusi kui ka arvukalt uusi andmeid Venemaa arhiividest (dr Anušauskas on tuntud oma viljaka uurimistöö poolest Vene arhiivides), samuti analüüsib lühidalt Nõukogude terroripraktika vastavust rahvusvahelises õiguses määratletud genotsiidile ja inimsusevastastele kuritegudele. Esitatud arvamused ei ole küll veel kaugeltki teemat lõplikult ammendavad, kuna Nõukogude repressiivparaadi dokumentatsioonis leidub vasturääkivusi ja mõne perioodi kohta pole veel allikaid leitud, kuid ometi annavad need üldise pildi.

Vägivald oli üks põhilisi vahendeid allutatud maa sovetiseerimisel kommunismi sotsiaal-majanduslike doktriinide elluviimiseks. 1940.–1941. aastal vangistati ja küüditati Leedust ca 30 000 inimest, sealhulgas küll põhiliselt leedulasi, aga ka kõigi teiste Leedus elavate rahvuste esindajaid. Seevastu Saksa-NLiidu sõja algul korraldatud tapatalgu ohvriteks langesid ainult leedulased. 22.–28. juunini 1941 mõrvasid NKVD ja NKGB ametnikud, kommunistliku partei funktsionäärid, nõukogude aktivistid ja punaarmeelased teadaolevalt 672 inimest. Lisaks sellele hukati vanglates ja Pravieniškese koonduslaagris ca 400 inimest ning Juuniülestatõususes langes ligi 700 partisan. Sõjaalguse massiterrorist kirjutades teeb autor huvipakkuva märkuse, sellel teemal küll lähemalt peatumata. Seetõttu on otstarbekas siin seda ka täiemahuliselt tsiteerida: "Need olid esimesed pretseeditud leedukate massimõrvad maa ajaloos. Neid on harilikult identifitseeritud kohalike juudi